

SHUGHULI KUU ZA KIUCHUMI

Wananchi wa Wilaya ya Kiteto hujishugulisha zaidi na Ufugaji, Kilimo, Biashara ndogondogo pamoja na Viwanda vidogovidogo hizi ndizo shughuli kuu za kiuchumi za wakazi wa Kiteto.

MIFUGO

Ufugaji katika Wilaya ya Kiteto ni ule wa Mfumo asilia (Pastoralism) ambapo wanyama wafugwao wengi wao ni wa asili wakiwemo Ng'ombe 316,319, Mbuzi 229,290, Kondoo 82,397, Punda 13,859, Kuku 47,603 na Nguruwe 1,926 kwa ujumla kiasi cha nyama tani 144,171 hupatikana kwa mwaka na huchangia 52% ya mapato ya Halmashauri ya Wilaya na huajiri zaidi ya 60% ya wakazi wote wa Wilaya. Kupitia wataalamu wa Mifugo wa Wilaya jumla ya Ng'ombe 2400 zimehamilishwa kwa mwaka 2014 ambapo kuna vituo 3 vinavyotoa huduma hii. Pia Wataalamu wa Mifugo wanatoa ushauri wa kitaalam juu ya Ufugaji bora, matibabu na chanjo za mifugo. Kuna Majosho yapatayo 29, Mabwawa 3 na Malambo 51 ambayo hutoa huduma za mifugo katika kipindi chote cha mwaka.

NG'OMBE

MBUZI

KONDOO

KILIMO

Kilimo ni shughuli kuu ya pili kiuchumi ambapo Hekta 380,000 zinafaa kwa kilimo, hekta zinazo-limwa kwa sasa ni 188,101. Mazao yanayolimwa ni Mahindi, Alizeti, Maharage, Uwele, Mbazi, Ulezi na Ufuta. Mahindi ndiyo zao kuu la Chakula na biashara ambapo kila mwaka huzaliswa tani 126,630. Mazao mengine yanayolimwa kwa kiasi ni Viazi vitamu, Ngwara, Mtama na Karanga.

HAPO JUU NI MBAAZI

MAHARAGWE

HAPO JUU NI ALIZETI

KARANGA

KILIMO CHA MAHINDI

MALI AILI NA UTALII

MISITU

Wananchi wa Wilaya ya Kiteto wanautamaduni wa kuhifadhi maz-ingira tangu miaka ya zamani. Hivyo kuna baadhi ya Hifadhi kama vile SULEDO, EMBORLEY MURTANGOS, WMA – MAKAME pamoja na hifadhi ya Taifa ya Njoge.

Hifadhi ya Misitu wa SULEDO una ukubwa wa hekta 167,400. Hifadhi hii imejaliwa kuwa na miti ya aina mbalimbali kama vile Mpingo, Mnanga, Mtondoro, Mkindu, Mlama, Mgunga, Mpilipili na mingineyo mingi ambapo Mbao, Magogo, Mkaa, Miti ya uchongaji vinyago hupatikana hapa.

MSITU WA HIFADHI INAYOTAMBULIKA KIMATAIFA SULEDO

Hifadhi ya Jamii ya Emborley Murtangos ina ukubwa wa Hekta 75,463. Hifadhi hii ina uoto wa asili ulioambatana na Mbuga zaidi ya 13 na milima na vilima zaidi ya 23 pamoja na mabwawa ya asili zaidi ya 56 ambapo wanyama kama Swala, Digidigi, Twiga hupatika-na katika hifadhi hii. Hifadhi ya INDEMA - WMA MAKAME ina ukubwa wa hekta 379,362. Am-bapo wanyama wengi kama Swala, Twiga, Tembo, Nyati, Nyumbu Chui, Simba na wengine wengi. Hifadhi hii ni ya jamii na ina vitalu vine vyatia am-bavyo ni Irkiushbour, Talamai, Maasai East na Maasai West - Naibourmurtu.

TWIGA, PUNDAMILIA NA TEMBO

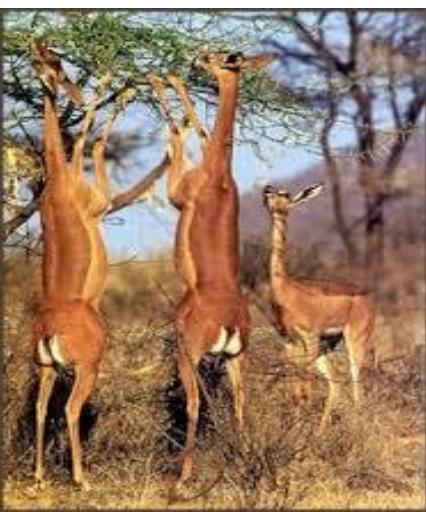

SIMBA

Eneo hili ni kivutio kikubwa kwa watalii na lime-kuwa likiingizia hifadhi hii fedha nyingi za kigeni. Katika eneo hili hupatikana baadhi ya wanyama adimu kama vile Swala Twiga "Generuk", Kanga wenye kofia "Crested Guinea Fowl" na Choraa "Oryx".

KANGA WENYE KOFIA

SWALA TWIGA

CHORAA

UFUGAJI NYUKI

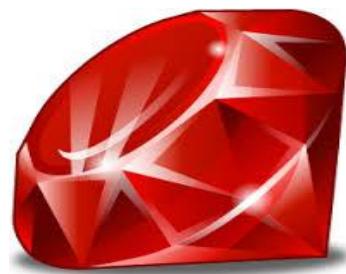
Ufugaji nyuki wakubwa kwa ajili ya kuvuna Asali na Nta hufanywa katika eneo la hekta 60 tu kati ya hekta 227,400 zinazofaa kwa ufugaji nyuki. Mizinga 25,140 (220 kisasa na 24,920) inatumika kwa kuzali-sha tani 360 kwa mwaka. Shughuli hii hufanywa katika hifadhi ya SULEDO.

MIZINGA YA KISASA YA NYUKI KATIKA UFUGAZI NYUKI KITETO

MADINI

Madini yanayopatikana ni “Rubi”, “Red Garnets”, “Scoptile”, “Rhodelight”, Greentomeline, Quartz and “Greenchrome”. Kwa sasa shughuli za uchimbaji wa madini hufanywa katika Kata za Kijungu, Loolera na Songambele kuitia makampuni ya Athuman Kuge & partners, M/S Platinum Ltd na Talamai Group.

MADINI YANAYOPATIKANA KITETO

UCHUKUZI NA MAWASILIANO

Kuna Makampuni yanayotoa huduma ya usafirishaji wa Mizigo aidha kuna Stendi kuu ya Mabasi iliyoko Kibaya Mjini ambayo ndiyo kitovu ya mikusanyiko ya abiria wanaokwenda maeneo mbalimbali kama vile Mkoa wa Dar es salaam, Morogoro, Dodoma, Arusha, Babati - Manyara na Tanga.

HUDUMA ZA KIBENKI

Huduma za kibenki kwa wananchi hutolewa na Taasisi kama vile Benki ya NMB, ABC Benki, Benki ya FINCA, Benki ya CRDB, Benki ya Posta, huku huduma za PESA katika mitando ya simu ipo hususani Vodacom (M-Pesa), Airtel (Airtel Money), Tigo (tIGO-Pesa) na Halotel (Halopesa).

VIWANDA NA BIASHARA

Kuna viwanda vidogo vidogo 6, vikundi vyatya usindikaji wa mazao ya kilimo 4, usindikaji asali 1, Kiwanda cha maziwa 1, Vyama vyatya Ushirika wa Mazao (AMCOS) 15, Vyama vyatya kuweka na

kukopa (SACCOS) 21, VICOBA 80 pamoja na Tasisi za kukopeshaa kama vile FAIDIKA, BAYPORT na TUNAKOPESHA LTD. Vyama, Vikundi pamoja na Taasisi hizi zimekuwa zikitoa huduma ya mikopo kwa wananchi wa Kiteto.

Uwepo wa Mina-da katika Wilaya ya Kiteto imekuwa ikichochea kasi ya mzunguko wa biashara na kupelekea kukua kwa shughuli za kiuchumi hususani biashara ya uuzaji wa mifugo pamoja na mazao.

KIWANDA CHA MAZIWA KIBAYA MJINI (kwa sasa maziwa haya si tu hutumiwa na wakazi wa Kibaya Mjini peke yake bali na Mikoa jirani kama vile Dodoma na Morogoro)

UKAMUAJI WA MAFUTA YA ALIZETI KATIKA MOJA YA MASHINE NDOGO NDOGO ZA KUKAMUA MAFUTA YA ALIZETI MJINI KIBAYA – KITETO

UTALII WA KITAMADUNI

Shughuli za utamaduni wa kiasili unatoa fursa nzuri ya shughuli za utalii kama vile kuwaona Wamasai katika shughuli za kitamaduni na sanaa zinazofanywa katika makundi.

Kuna makundi kadhaa yanayotengenezaz nguo za kimila, mikanda, viatu, mikufu, wasusi wa vikapu, kofia, wafinyanzi na wengine wengi ambapo bidhaa za sanaa hii hupendwa sana na hununuliwa na watu wa rika tofauti.

Vijana wa Kimasai wakiwa katika uimbaji katika maazimisho mbalimbali ya kimila yanayofanyika kila mwaka.

Sherehe za kitamaduni

Kila mwaka makabila haya hufanya sherehe za kimila ambazo huhusisha uchezaji ngoma za kienyeji, ulaji wa nyama iliyochomwa kiasili na mawasilisho muhimu mbalimbali ya kuifanya jamii yao iweze kudumu.

BURUDANI NA MICHEZO

Katika michezo wananchi wa Kiteto hawapo nyuma kwani kuna uwanja mkubwa, wenye wigo na jengo nzuri kwa matumizi wakati wa mechi mbalimbali. Hata hivyo kuna Klabu za mpira wa miguu zipatazo 10 nazo ni Kiteto United FC, Red Stars FC, Jangwani FC, Fire Stone FC, Cool Boys FC, Champion FC, Muungano Sports Club, Mbigiri Sports Club, Rugger Boys Sports Club na Home Boys SC zote hizi zimesajiriwa kisheria na zinawachezaji 124 ambao hawana mazoezi rasmi. Makocha wengi ni Waalimu wa Shule za Msingi na Sekondari wakisaidiana na wataalamu wa Klabu za mitaani.

Hucheba mechi za kirafiki na Wilaya mbalimbali, ligi ndogo ndogo ndani ya Wilaya.

UWANJA MKUU WA MPIRA WA WILAYA

JENGO KUU LA WACHEZAJI NA MAAFISA MICHEZO

HIZI NI BAADHI YA TIMU ZA MPIRA WA MIGUU MJINI KIBAYA

HIZI NI BAADHI YA TIMU ZA MPIRA WA NETIBOLI MJINI KIBAYA